

«شهروند» بررسی می‌کند: نسبت سینما، تئاتر و تلویزیون ایران با فردوسی و شاهنامه

جای خالی قهرمان، حماسه و اسطوره‌های تاریخی

«شهروند» درباره عظمت و مرتبه ابوالقاسم فردوسی توسی شاعر حماسه‌سرای ایرانی و سراینده شاهنامه که امسال مصادف با هزارمین سال درگذشت اوست، تردیدی نیست و او که از نظر بسیاری به بزرگ‌ترین چکامه‌سرای پارسی‌گو معروف است، جایگاه بی‌بدیلی در ادبیات فارسی دارد: رهبر انقلاب، فردوسی را «خدای سخن» و «پدر زبان فارسی امروز» نامیده و دکتر ابراهیمی دینانی، فیلسوف معاصر، نیز از فردوسی به عنوان «یکی از سه پیامبر شعر فارسی» نام برده که «اگر نبود، زبان فارسی ما وجود نداشت.»

از این ستایش‌ها در قبایل فردوسی زیاد است؛ دکتر خالقی مطلق، شاهنامه‌پژوه، درباره فردوسی گفته که «ما ملیت خودمان را مدیون زبان فارسی هستیم و زبان فارسی را نیز مدیون شاهنامه‌ایم.» محمدعلی اسلامی‌ندوشن، فردوسی‌پژوه معاصر، نیز گفته که «شاهنامه سرنوشت ایران را تغییر داد و اگر شاهنامه سروده نشده بود، اتفاقی که در کشورهایی چون مصر، سوریه و اردن افتاد، برای ایران نیز تکرار می‌شد که به برکت شاهنامه این اتفاق روی نداد و تاریخ و فرهنگ ایران زنده ماند.» بسیار ادیبان و سخن‌شناسان و البته شاعران تاریخ‌سازی چون سعدی، حافظ، حکیم نظامی گنجوی، عطار نیشابوری و مولانا نیز بارها و بارها از فردوسی و عظمت کارش گفته‌اند که البته شاید بتوان گفت جمله کلیدی محمد حسنین هیکل، نویسنده مشهور مصری، درباره فردوسی است: «در این زمینه تمام می‌کند که گفته «مصری‌ها برای این عرب‌زبان شدند که فردوسی نداشتند!» فردوسی و شاهنامه اما به‌رغم جایگاهی که دارند، در سال‌های اخیر در سینما و تئاتر و البته تلویزیون ایران به شکل عجیبی نادیده گرفته شده‌اند. به‌خصوص در سینما که در حالی که یکی از دو سه فیلم اول تاریخ سینمای ایران درباره فردوسی بوده، اما در ادامه راه، با وجود جایگاه غیبه‌برانگیز سینمای ایران در جهان، نسبت به یکی از درخشانترین نقاط تاریخ ادب و هنر ایران بی‌توجهی شده است. این مطلب به این بهانه نوشته شده که جای خالی «خدای سخن» را در هنرهای نمایشی ایران یادآوری کند.

شوروی معروف بود! یکی از فیلم‌هایی که در شوروی با نگاهی به شاهنامه فردوسی ساخته شده است، فیلم ماجرابی فانتزی «رستم و سهراب» محصول سال ۱۹۷۱ به کارگردانی بوریس کیمیاگروف است. این فیلم که در تاجیکستان شوروی با عنوان دیگری چون «افسانه جاودان رستم» و «افسانه رستم» نیز شناخته می‌شود، تا به حال از موفق‌ترین فیلم‌های ساخته‌شده براساس «شاهنامه» محسوب می‌شود. فیلم حماسی «افسانه سیاوش» به کارگردانی بوریس کیمیاگروف محصول سال ۱۹۷۶ درباره رابطه شاهزاده نجیب سیاوش -فرزند شاه کیکاووس ایرانی و از شاگردان رستم پهلوان- با نامادری جوانش سودابه است که به عنوان دیگر فیلمی که کیمیاگروف در اتحاد جماهیر شوروی بر پایه شاهنامه فردوسی ساخته، معروفیتی تاریخی دارد. کیمیاگروف در مورد هدفی که از اقتباس شاهنامه داشته، گفته که «من همیشه گفته‌ام که احساس می‌کنم همه دنیا در نام رستم جمع شده، و به‌عبارتی رستم‌گوهر شاهنامه است. اونماد شاهنامه است و برای مردم اسطوره و پاسدار ارزش‌ها محسوب می‌شود. رستم انسان‌گرا و روشنفکر است و در ظاهر یک دلاور افسانه‌ای، سیاوش، هم‌آز این‌رو که در جهت به‌کارگیری عقاید رستم در زندگی واقعی تلاش می‌کند، جایگاهی درست دارد.»

از چنین آثاری توصیف‌بجا و مناسبی می‌تواند باشد. یکی از این تلاش‌های پراکنده «رستم و سهراب» است که مهدی رئیس‌فیروز در سال ۱۳۳۶ کارگردانی کرده و البته فرجامی جز شکست پیدا نمی‌کند. یک سال بعد از این فیلم، «بیژن و منیژه» با نام کامل «رستم و سستان و بیژن و منیژه» جلوی دوربین می‌رود که این نیز شکست می‌خورد. «سیاوش در تخت جمشید» ساخته فریدون رهنما که روایتی مدرن از شاهنامه ارائه می‌دهد، «پسر ایران از مادرش بی‌خبر است» دیگر ساخته فریدون رهنما با همان نگاه مدرن فیلم قبلی، فیلم «انیمیشن» «رستم و سهراب» به‌کارگردانی کیانوش دالوند، «پرچم‌های قلعه‌کاوه» باقهرمان‌محوری عجیب و غریبش و در پایان هم «انیمیشن «آخرین داستان» ساخته اشکان رهگذر که با برداشتی آزاد از شاهنامه جلوی دوربین رفته، دیگر تلاش‌های سینمای ایران برای اقتباس از شاهنامه فردوسی بوده‌اند.

شاهنامه در شوروی!

طعنه‌آمیز اینکه سینمای تاجیکستان نگاهی مهربانانه‌تر به شاهنامه و فردوسی داشته و طعنه‌آمیزتر اینکه این تلاش‌ها در دوران تعلق تاجیکستان به اتحاد جماهیر شوروی اتفاق افتاده که به مخالفت برای اقتباس از شاهنامه فردوسی بوده‌اند.

ردپای فردوسی در تئاتر ایران

برخلاف سینما و تلویزیون، اما هنرمندان تئاتر به‌خصوص در ۴۰ سال گذشته آثار مختلفی را بر اساس شاهنامه فردوسی روی صحنه برده‌اند که برخی جزو آثار درخشان این سال‌ها قلمداد شده‌اند. این واقعیت آثاری که از سال ۱۳۱۰ تا نزدیک انقلاب ۱۵۰ نمایشنامه و بعد از آن هم حدود ۱۰۰ اثر براساس داستان‌های شاهنامه نوشته شده‌اند، علاقه‌مندی تئاتر ایران به شاهنامه را به خوبی نشان می‌دهد. روندی که یادآور رویکرد تئاتر جهان به افسانه‌ها و اساطیری چون «ایلیاد» و «ودیسسه»، «کمدی الهی»، «افسانه‌های کانتربری»، «حماسه نیپولنگن» و البته «سرود رولان» نیز می‌تواند باشد.

در زمینه اقتباس از شاهنامه شاید بتوان گفت که بهرام بیضایی با نگاه متفاوتی که در نمایشنامه «سهراب‌کشی» به داستان «رستم و سهراب» داشته، یکی از مطرح‌ترین نام‌های این حوزه می‌تواند باشد. نویسنده و هنرمندی که می‌گوید در این نمایشنامه به دنبال روایت امروزی فاجعه‌ای بوده که فردوسی سروده و از این طریق طبایع بشری را به آزمایش گذاشته است! قطب‌الدین صادقی یکی دیگر از هنرمندانی است که چندین اثر خود را با اقتباس از داستان‌های «شاهنامه» فردوسی خلق کرده است. نمایشنامه‌های «مویه جم»، «هفت‌خوان رستم» و «آخرین رویای رستم» آثار اقتباسی صادقی از شاهنامه هستند.

بهروز غریب‌پور با اجرای اپرای عروسکی «رستم و سهراب» یکی از بلندترین‌گام‌های تئاتر دهه‌های اخیر ایران را در زمینه اقتباس از شاهنامه برداشته است.

پری صابری، کارگردان مطرح تئاتر هم «رستم و سهراب»، «مرغ باران» و «هفت‌خوان رستم» را بر اساس شاهنامه فردوسی روی صحنه برده است.

رسول نجفیان با اجرای نمایشنامه‌های «رستم و سهراب» و «بیژن و منیژه»، محمود عزیزی با اجرای «بیژن و منیژه»، محمد رضایی‌راد با نمایشنامه‌های «بازگشت به خان نخست» و «خان هشتم»، مریم معترف با نمایش «قصه‌های من و تو و رستم و شاهنامه» و البته هنرمندانی چون حسین پارسایی با نمایش «هفت‌خان اسفندیار» و موزیکال اساطیری «نبرد رستم و سهراب» و شکرخدا گودرزی نیز با کنسرت‌نمایش «بیژن و منیژه» در فهرست هنرمندانی قرار می‌گیرند که با اقتباس از شاهنامه فردوسی آثار خود را خلق کرده‌اند.

فردوسی به روایت تاریخ

این نکته که با وجود تاریخ نزدیک به یک‌قرنی سینمای ایران، در مرور آثاری که درباره فردوسی یا با اقتباس از شاهنامه ساخته شده، تنها و تنها یک فیلم به ذهن می‌رسد، حکایت از بی‌توجهی شگفت‌انگیز سینمای ایران به این شاعر تاریخ‌ساز دارد. نکته جالب‌تر نیز در این میان این است که این تنها تلاش سینمای ایران برای ترسیم چهره‌ای سینمایی از فردوسی در همان سال‌های آغازین ورود سینما به ایران به‌انجام رسیده و از آن پس در نزدیک به نودوچند سال شاهد فیلمی در این زمینه نبوده‌ایم.

«فردوسی» به عنوان تنها فیلم ایرانی درباره شاعر بزرگ ایرانی، ساخته عبدالحسین سپنتاست که با دو فیلم دیگرش «دختر لر» و «لیلی و مجنون» نقشی سازنده در شکل‌گیری و تکوین سینمای ایران داشته. فیلمی که به گفته خود عبدالحسین سپنتا در کتاب «تاریخ سینمای ایران» زندگی فردوسی را از آغاز جوانی تا سالمندی‌اش روایت می‌کند. ماجرای تولید این فیلم هم از این قرار بوده که سپنتا در سال ۱۳۱۳ به دلیل اینکه تجهیزات ساخت فیلم در ایران بسیار ابتدایی بود، برای ساخت «فردوسی» نیز مانند فیلم قبلی‌اش به هند می‌رود و «فردوسی» را به‌همراه اردشیر ایرانی تهیه می‌کند که در چند پرده به سه بخش اصلی زندگی شاعر بزرگ ایرانی پرداخته: پرده اول زندگی فردوسی در خانه‌اش در شهر توس است. پرده دوم شعرخوانی او در برابر پادشاه آن دوران سلطان محمود را به تصویر کشیده و پرده سوم نیز دوران پیری شاعر است و آخرین پرده هم مرگ و تشییع جنازه غریبانه فردوسی را به تصویر می‌کشد. «فردوسی» البته علاوه بر اینکه اولین فیلم بیوگرافیک ایران است، از نگاهی اولین نمونه سانسور دولتی به شکل امروزی‌اش نیز قلمداد می‌شود که خود سپنتا آن را به این شکل روایت کرده است: «یکی از جالب‌ترین قسمت‌های فیلم صحنه‌های حماسه‌سرایی فردوسی در برابر سلطان محمود غزنوی است که اتفاقاً همین فصل هم بود که فیلم را دچار مشکل کرد. ماجرا هم به این شکل بود که رضاشاه به صحنه‌های سلطان محمود غزنوی ایراد گرفت و دستور به حذف برخی صحنه‌ها داد.»

شاهنامه در سینما

مروری بر اسامی فیلم‌های تاریخ سینمای ایران حکایت از این دارد که بی‌توجهی سینمای ایران به فردوسی تام‌وتمام نبوده و چند فیلم را می‌توان یافت که با نگاهی به شاهنامه جلوی دوربین رفته‌اند. با این حال، این فیلم‌ها از بس نحیف و کم‌مایه‌اند که با هیچ متر و معیاری نمی‌توان آنها را به شاهنامه یا حتی به بحث اقتباس سینمایی نسبت داد و به‌گفته‌شماری از کارشناسان توصیف «شاهنامه به روایت فیلم‌فارسی»

تیتراها را دوباره بخوان!

نمایشگاه گروهی عکس‌گرافیک «تیتراها را دوباره بخوان!» که این روزها به کیویتوری زینب زندپور و افسانه قربانی در خانه هنرمندان ایران در حال برگزاری است، تا ۲۸ اردیبهشت ۱۴۰۳ در گالری‌های بهار و نامی خانه هنرمندان برپا خواهد بود. به گزارش خبرنگار مهر، آثار نمایشگاه عکس‌گرافیک «تیتراها را دوباره بخوان!» با تکنیک فتوگرافیک از جایگزین شدن عکس‌های مستند خبری جنگ غزه در مجلات پرتیراژ جهان -بدون آنکه تیترا مجلات تغییر کنند- خلق شده‌اند.

زینب زندپور درباره این نمایشگاه می‌گوید که «بعد از اتفاقات تلخ هفتم اکتبر و آغاز حمله وحشیانه رژیم صهیونیستی به غزه، تصمیم گرفتم با انتخاب یکسری جلد مجلات پرمخاطب و با حفظ تیتراهای اصلی آنها عکس‌هایی جدید درباره جنگ در غزه را در قالب مجله قرار دهم. این پروژه که تقریباً ۶ ماه زمان برد، در نهایت منجر به طراحی نمایشگاهی شد که این روزها به نام «تیتراها را دوباره بخوان» در حال برگزاری است.» بر این اساس، در گالری بهار خانه هنرمندان ایران، مجلات فتوگرافیکی که بیشترین آنها مجله تایم است، قرار داده شده و در گالری نامی نیز بخش ادبیات برپاست که در آن از عکس‌های رمان‌نویس‌ها و شاعران شهید غزه‌ای چون هبه ابوندا و هبه رفوت استفاده شده است. عکس‌های این نمایشگاه همگی از عکاسان غزه‌ای و فلسطینی هستند و به طور رسمی خریداری شده‌اند.

پرده نقره‌ای

«مسخ نرگس» در جشنواره ملی اقوام

فیلم سینمایی «مسخ نرگس» به کارگردانی حامد علیزاده در اولین دوره جشنواره ملی فیلم اقوام ایرانی حضور خواهد داشت. به گزارش هنرآنلاین، «مسخ نرگس» از تولیدات «موسسه سینمایی نگار فیلم تبیان» یک مولودرام عاشقانه در ژانر معمایی است که در شهر بوشهر جلوی دوربین رفته و اتفاقات جذاب قصه فیلم با هدف برجسته‌سازی آیین‌ها، تاریخ و تمدن بزرگ مردمان جنوب کشور رقم خورده است. در این فیلم علاوه بر بازیگران نام‌آشنایی چون جمشید هاشم‌پور، بهناز جعفری، پدram شریفی و مجید نوروزی شماری از هنرمندان بوشهری نیز ایفای نقش کرده‌اند.

اکران «شور عاشقی» در محرم و صفر

داریوش یاری فیلم «شور عاشقی» را برای اکران در ماه محرم آماده می‌کند. به گزارش ایسنا، کارگردان فیلم «شور عاشقی» که به تازگی پروانه نمایش گرفته، می‌گوید که این فیلم بدون تغییر نسبت به نسخه‌ای که در جشنواره فجر سال قبل نمایش داده شد، در ماه محرم و صفر اکران خواهد شد. این فیلم‌ساز درباره اکران خارجی «شور عاشقی» نیز می‌گوید که «شور عاشقی» در کشورهایی چون عراق به نمایش درخواهد آمد. «شور عاشقی» سومین ساخته سینمایی داریوش یاری است که در چهل و دومین جشنواره بین‌المللی فیلم فجر رونمایی شد. این فیلم درباره کاروان اسرای کربلاست که از کوفه تا شام حرکت می‌کنند و زنی همراه این کاروان می‌شود که می‌خواهد صدای این کاروان باشد تا نگذارد جای جلاو و شهید عوض شود.

جعبه جادو

۳ سریال جدید روی آنتن تلویزیون

سریال ایرانی «بدل» به کارگردانی علیرضا مسعودی و سریال‌های خارجی «دکل» و «سرگردان» روی آنتن تلویزیون می‌روند. به گزارش ایرنا، سریال تلویزیونی «بدل» به کارگردانی علیرضا مسعودی با اتمام سریال «هفت سر اژده‌ها» از جمعه ۲۸ اردیبهشت ماه هر شب حوالی ساعت ۳۰:۳۰ روی آنتن شبکه سه خواهد رفت. در سریال «بدل» بازیگرانی چون شهرام قائدی، ساعد هدایتی، اشکان اشتیاق، فرزانه سهیلی، ابوالفضل رجبی و پریسا مقتدی در داستانی درباره زندگی افراد ساکن در یک محله با تمرکز بر خانواده‌ای که از قدیم، نسل به نسل به شغل عطاری مشغول هستند، ایفای نقش کرده‌اند. مینی‌سریال ۶ قسمتی «دکل» نیز که از بامداد جمعه ۲۸ اردیبهشت به روی آنتن شبکه چهار می‌رود، یک درام معمایی و علمی-تخیلی محصول انگلستان است که داستانش روی یک سکوی نفتی می‌گذرد که رویدادهایی عجیب و ماورایی را پشت‌سرمی‌گذرد. مجموعه تلویزیونی «سرگردان» اثر کره‌جنوبی نیز سریالی رمانتیک، اکشن و هیجان‌انگیز است که روی آنتن شبکه افق سیما می‌رود. این سریال اکشن و عاشقانه درباره یک بازیگر اکشن است که از یک حادثه هواپیما جان به در می‌برد و مسیر زندگی‌اش تغییر می‌کند.

صحنه

افتتاح جشنواره ملی تئاتر ایثار

آیین افتتاحیه هشتمین جشنواره ملی تئاتر ایثار در گلزار شهدای گرگان برگزار شد. به گزارش ایلنا، آیین افتتاحیه هشتمین جشنواره ملی تئاتر ایثار در گلزار شهدای گرگان با قرانث پیامی از همسر شهید مقدم مهمانی برگزار شد. «جلوه‌های ایثار و شهادت در دوران انقلاب و دفاع مقدس»، «جلوه‌های ایثار و شهادت در زندگینامه شهدا، ایثارگران، شهدای محور مقاومت»، «جلوه‌های ایثار و از خودگذشتگی همسران معظم جانبازان، آزادگان و شهدا» و «جلوه‌های ایثار و شهادت در مقاطع مختلف تاریخی» از مهم‌ترین موضوعات این دوره از جشنواره است. هشتمین جشنواره ملی تئاتر ایثار در دو بخش صحنه‌ای و تئاتر خیابانی به مدت چهار روز برگزار خواهد شد.